

VONALVEZETŐ AZ ONLINE KULTÚRA ÉS TÁRSADALOM VILÁGÁHOZ

Szűts Zoltán: *Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei*

■ A Wolters Kluwer Kiadó gondozásában jelent meg Szűts Zoltán: *Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei* című kötete. A 478 oldalas, több mint 950, alapvetően bibliográfiai jegyzetet tartalmazó munka hiánypótló mű lehet. Magyar nyelven még nem jelent meg hasonló írás, sőt kevés olyan angol nyelvű kötetről tudunk, amely az online kommunikáció és média témáját kézikönyv formájában vizsgálná. Ezenkívül az olvasó számára az is fontos, hogy Szűts Zoltán egy hazai médiakutató szemével közelít a jelenségekhez, hiszen teljesen eltérő kulturális és társadalmi megítélése és története van az internetnek Kelet-Közép-Európában, mint például az Egyesült Államokban. Talán meglepő, hogy a szerző alig foglalkozik a kifejezetten magyar jelenségekkel, és a globális szcénára koncentrálna. Erre azonban az Előszóban magyarázatot ad. A magyarázat szerint a magyar internettörténet külön munkát érdemel, és kiemeli, hogy most zajlik egy kutatás, melynek eredményei hasznosíthatók lesznek egy ilyen kötethez.

Miben rejlik a könyv újdonsága? Az online ökoszisztémának számos kiváló magyar kutatója ismert, többek között Z. Karvalics László, aki egyben a könyv lektora

is volt, Csepeli György, aki a szociológia szempontjából közelíti meg a témát, de gondolhatunk Szakadát István vagy Ropolyi László munkáira is. Ez az írás nem tankönyv, hiszen nincsenek meg benne a formátum követelményei, a kiemelések, összefoglalások, kérdések. Kézikönyv, mert rengeteg lexikális tudást gyűjt össze és tár az olvasó elé. Az *Online* elején szerepel egy fontos fejezet, amely az internet-tudomány azon alkotóit emeli ki, akik referenciális értékkel bírnak a munka szempontjából.

A kötetben tárgyalt jelenségek az 1960-as években indulnak. A szerző világosan végigvezeti azt a folyamatot, amelynek során a tudományos szférából a számítógépek egy korábban nem látott funkcióváltáson átesve eljutnak abba a formába, hogy már a jelenben is a kultúrák közvetítés megkerülhetetlen eszközévé válnak, és beépülnek a társadalom rétegeibe. Mint azt jeleztük a címben, egyfajta vonalvezetőt tarthat kezében az olvasó (vagy olvashat a képernyőn, ugyanígy a nyomtatott verzióval egyenértékű e-könyv formátumban is elérhető a munka, a digitális korszak követelményeinek megfelelően). A vonalvezető egyik tulajdonsága, hogy segítségére van a használójának. Így a könyv nyelvezete is,

amely mindenben megfelel a tudományosság igényeinek, alapvetően előzékeny az olvasóval. A megértést, befogadást tartja szem előtt. A téma jellegéből adódóan számos idegen kifejezést szerepeltet a szerző, ezeket folyamatosan megmagyarázza, nem engedi elveszni az olvasót. A megértést erősíti az is, hogy a könyv számos oda-vissza utalást tartalmaz, ha egy jelenség már szerepelt korábban, vagy szerepel később, gondolati linket, utalást tesz a szerző a másik előfordulásra. A lábjegyzetben a szerző teljes bibliográfiát ad, ezzel segítve az olvasót. A kiadó vállalta, hogy megjelentet egy olyan munkát, mely 10 oldalaként átlagban 25 lábjegyzetet tartalmaz, ami azért különleges, mert egyre kevesebb ilyen jellegű írás jelenik meg. A könyvet olvasva meglepő lehet, hogy nem tartalmaz különálló, összefoglaló bibliográfiát, ahogy egyébként a sorozat korábbi kötetei sem. Ennek ellenére a sorozat az utóbbi évek egyik legkomolyabb tudományos vállalkozása, mely a médiajog témájából nőtt ki, és olyan szerzőket vonultatott fel, mint Cass R. Sunstein, Robert W. McChesney, Koltay András, Lee C. Bollinger, James Curran vagy éppen Denis McQuail, akinek *A tömegkommunikáció elmélete* című munkája világszerte elismert olvasmány az egyetemeken.

A nyomdai kivitelezés igényes, a keménytablás kötet megvalósítása az olvasást segítő betűméret és -típus felhasználásával történt. A borítón egy épület szerkezete látható, a könyvben konkrét utalást nem találtam a forrására, mégis az lehet az olvasó érzése, mintha az összekapcsoltságot, hálózatokra való utalást jelentené. Számos kulturális referencia bújik meg a szövegben, például idézet a *Szárnyas fej-*

vadászból az elmúlás kapcsán vagy éppen a 404-es lábjegyzetben elrejtett „A keresett oldal nem található” játék. A tudományosság követelményeinek megtartása mellett Szűts Zoltán (szép)irodalmi és irodalomtörténeti munkásságát is igyekezett áttemelni ebbe a munkájába. A kötet szerkesztése némileg rendhagyó, de nem azért, mert őt fő részből áll. Sokkal inkább azért, mert a Nulladik, Első, Második és Harmadik részt egy X. zárja, amely a szerző szerint átírandó és egy következő, bővített kiadásban az itt közölt jelenségek már átkerülnek a múltba, tehát a Harmadik fejezetbe. Így az X. fejezetet a szerzőnek újra kell majd írnia.

Rátérve az egyes részek tartalmának rövid bemutatására, a Nulladikkal kezdeném. Ebben a részben a szerző bevezeti az olvasókat a hálózatok és számítógépek tudományába és történetébe. Ez a rész tartalmazza a legtöbb technikai leírást, és ez a legtávolabbi kronológiailag is. A szerző igyekezett, hogy a (nem beavatott olvasó számára is érthető) részletezések nagy mennyiségét ellensúlyozza annak folyamatos bemutatásával, hogy egyes új technológiák milyen hatást gyakoroltak a kultúrára és társadalomra. Ezt a részt olvasva az volt az érzésem, hogy bár a témakört igyekezett az író ismertetni, mégis a számítógépek történetének elbeszélése az egyetlen rész, amelyet nem járnak át eléggé a szociokulturális ismeretek. Egy bővített kiadásban ezt a szakaszt érdemes lenne mélyebben bemutatni, arra való tekintettel, hogy milyen változásokat hoztak a számítógépek és okoseszközök egyes generációi a kultúra világában és a társadalmi rendszerben, mivel ilyen formában túl tömény a műszaki leírás.

Az Első rész nagyjából 30 év távlatában meséli el az ARPANET történetét, miközben az olyan új kommunikációs formák is bemutatásra kerülnek, mint az e-mail vagy a chat. A szerző kiemeli, hogy a multimédia megjelenése például jelentős változást hozott a tartalom-befogadásban, a hypercard rendszer pedig, bár végül bukásnak bizonyult, a mai hypertext előfutárának is tekinthető. Szűts Zoltán előző könyve, *A világháló metaforái* egyébként kimerítően tárgyalja a hipertextualitás és linkelés kérdéskörét, így a szerző most csak röviden, összefoglalva foglalkozik a témával. Ebből a részből már kiderül, hogy a nyomtatott sajtó útkeresése az online megjelenésével egy idősebb. Szűts az okokat egy profitot hozó stratégia hiányában látja. Véleménye szerint a kiadók ugyanis úgy érezték, hogy lemaradnak, hátrányt szenvednek, ha nem teszik ingyenesen elérhetővé a lapok tartalmát online. Nem számítottak azonban arra, hogy az olvasási szokások változásával a nyomtatott tartalomért sem kívánnak fizetni az olvasók olyan mértékben, mint korábban. Sok olvasó számára hordozhat újdonságokat a könyv, mivel a szerző felkutatta azokat a mellékutakat is, amelyek a mai online világnak már nem részei. Ilyen például a Minitel, mely a franciákra jellemző különutas megoldások szüleménye volt, és hosszú ideig még a világhálónal párhuzamosan is működött. Jelentős mennyiségű tartalmat közvetített a lakosság felé, más országokban azonban ez a technológia egyáltalán nem volt sikeres. Hasonlóképpen mellékút a chilei Cyber-syn, amely egy rendszerváltás után született, és a társadalmi kommunikációt is erősítő hálózatként tartják számon a kutatók.

A Második és Harmadik fejezet áll szerintem a legközelebb az olvasóhoz, hiszen azon jelenségeket mutatja be kronológiai sorrendben, amelyekhez már sokaknak élménye is fűződik. A világháló bemutatása kapcsán a szerző már számos kommunikációs elméletet is igyekszik új szöveggörnyezetbe helyezni, így lesz ez a web 2.0 leírása esetében is. Ezen részekről kezdve a technikai leírásokat egyre inkább a teória váltja fel, de megmaradnak a témát segítő gyakorlati példák bemutatásai is. A teóriánál kezdve, a médiatartalmak befogadása során létrejövő flow, a képi fordulat, a digitális demencia, a 15 klikk hírnév vagy éppen az aktivizmus részletesen is ki van fejtve a könyvben. A gyakorlati példák közül az online újságok fizetőfala, több vlogger életpályájának bemutatása, az influencer szerepe, a kiterjesztett valóság vagy az emotikonok és mémek kitűnnek a sorból. Olyan időszaki témák ezek, amelyekkel az olvasó már nap mint nap találkozik.

A Negyedik fejezet a jelen aktuális jelenségeit vizsgálja. Itt kapott helyet az álhírekkel foglalkozó fejezet is. A téma azért is érdekes, mivel a szerző visszautal a tényre, amely a web 2.0 és a közösségi média alapja. Eszerint a kapuőri rendszer megszűnése elbizonytalanodást szült, a hitelesség eddigi feltételrendszere pedig eltűnt. A könyv nem foglalkozik a gépek között zajló kommunikációval, de kitér a chatbotok kapcsán az ember-gép kölcsönhatásra. Ezen interakció azért is rendkívül izgalmas, mivel a gép maszkírozza magát, és embernek akar tűnni. A Big Datával kapcsolatos fejezet arra mutat rá, hogy az adatbázisok elemzése számos lehetőséget rejteget. Így például olyan mintázatokat vehetnek észre a gé-

pek, amelyekre az emberi szem magától képtelen fókuszálni. A Twitteren posztolt üzenetekből könnyen megállapítható egy adott közösség hangulata. Azt, hogy ki férhet hozzá az adatokhoz, akár a tweetekhez, azt már a megfigyelés fejezete mutatja be. Azért is izgalmas olvasmány az *Online* bárki számára, aki az internetes kommunikáció és média iránt érdeklődik, mert a szerző a technooptimizmust és pesszimizmust realizmussá vegyíti. Egyszerre mutat rá, hogy számos szerző aggodalmát fejezi ki az adatok illetéktelenek kezébe juttatása miatt, de ünnepli is, hogy az online világ eddig nem látott kulturális sokszínűséghez járul hozzá.

Sokan hasznosnak fogják találni (ahogy én is), hogy az alkalmazott infokommunikáció kiemelt példája az e-learning. A szerző a tudás szerzésének változó mintázatairól a 414. oldalon a következőket írja: „A jelenben az iskolát kezdők egyszerre sajátítják el az írás és az olvasás képességét a digitális ismeretekkel. A digitális kultúra értékteremtő használatának képessége a digitális írástudás, mely széles skálán mozgó digitális eszközök hatékony használatát jelenti. A társadalom azon tagjai, akik nem birtokolják a digitális írástudás ismeretét, számos esetben, például a munkavállalás során hátrányt szen-

vednek. Az információs társadalom viszonyai közepette pedig a tudás jellege is megváltozik: gyakorlatiassá, azonnal alkalmazhatóvá, multimedialissá és transzdiszciplinarissá lesz.”

A szerző többször is egyértelművé teszi, tudatában van annak, hogy a több száz jelenségből néhány tucatot mutat be részletesen: „Összefoglalásként jelezzük, tisztában vagyunk vele, hogy döntéseink következményeként számos jelenséget, szereplőt és eseményt nem tárgyaltunk, illetve hogy léteznek más olvasatok és besorolási lehetőségek is. Természetesen vállaljuk az önkényesség vádját is, hiszen bizonyos mértékben minden könyv a szerző saját története, melyet a saját szemüvegén keresztül ír meg.” Javaslatom, hogy egy bővített kiadásban nagyobb szerepet kapjon az e-learning rendszerek bemutatása, a digitális kompetenciák hangsúlyozása.

Recenzióm elején feltettem a kérdést, hogy miben rejlik a könyv újdonsága. Abban, hogy olvasmányos módon, a tudományosság magas foka mellett, egyenletes színvonalon képes elbeszélni egy fél évszázados történetet úgy, hogy közben nem felejt el az elméletek és a konkrét példák bemutatását sem.

Krakker Anna